УДК 347.235:342.9:355.271
DOI https://doi.org/10.32782/2307-1745.2026.83.18

Кривіцька К. В.,
ад'юнкт науково-організаційного відділу
Військового інституту Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID: https://orcid.org/0009-0006-7348-372X

МОДЕРНІЗАЦІЯ (УДОСКОНАЛЕННЯ) МЕХАНІЗМУ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРИМУСОВЕ ВІДЧУЖЕННЯ МАЙНА ДЛЯ ПОТРЕБ ОБОРОНИ

Анотація. У статті досліджено розподіл юридичних обов'язків і відповідальності учасників примусового відчуження майна для потреб оборони. Питання поставлено через розбіжність між ретельністю документування реквізиції та можливістю встановити конкретного суб'єкта порушення. На основі чинної редакції Закону України № 4765-VI, спеціальних актів про оцінку, дисциплінарну й матеріальну відповідальність, а також чотирьох постанов Верховного Суду розроблено дворівневу матрицю. Її перший рівень визначає процедуру, виконавця й доказ виконання; другий пов'язує ймовірне порушення зі спеціальною нормою, ознаками відповідальності, органом перевірки та способом захисту. Установлено, що обов'язок держави компенсувати відчужене майно у передбачених законом випадках не тотожний відповідальності посадової особи, а норми про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду державі не регулюють безпосередньо вимогу колишнього власника. Запропоновано доповнення до статей 7 і 8 Закону № 4765-VI щодо відповідального зберігача справи, засвідчених копій і матеріалів оцінки. Рішення ЄСПЛ про втручання у право власності використано з урахуванням відмінності окупації від правомірної реквізиції. Передбачувані наслідки моделі сформульовано як гіпотези, які потребують перевірки на адміністративних і судових даних.

Ключові слова: юридична відповідальність; примусове відчуження; реквізиція; оборонні потреби; військове командування; оцінка майна; компенсація; право власності.

Постановка проблеми. Примусове відчуження майна під час воєнного стану має забезпечити оборонну потребу в час, коли звичайні процедури придбання можуть бути непридатними. Оперативність сама собою не дає відповіді на питання про межі повноваження. Встановленню підлягає коло юридичних фактів: належність суб'єкта прийняття рішення, правовий статус особи, яка прийняла майно, первинний якісний стан об'єкта та місце зберігання підтвердних матеріалів оцінки. Коли ці питання залишаються без доказової відповіді, пізніший спір про компенсацію нерідко зводиться до з'ясування фактів, які мали бути встановлені під час передачі речі.

У статті 41 Конституції України закріплено гарантії власності та особливі умови примусового відчуження в період воєнного чи надзвичайного стану [1]. Спеціальний Закон № 4765-VI встановлює процедуру і коло суб'єктів [2]. Після змін, чинних із 28 серпня 2025 року, його стаття 3 передбачає виняток із компенсації щодо визначеного майна суб'єктів господарювання державного сектору економіки. Тому вимога повного відшкодування в цій роботі розглядається стосовно майна, на яке поширюються статті 3 і 9 Закону. Необхідно також розрізняти примусове відчуження та вилучення майна: однакова форма акта не усуває відмінності їхніх правових підстав і наслідків.

Проблему дослідження не можна звести до покарання посадовця після того, як власник звернувся до суду. Порушення може виникнути раніше: рішення прийняла особа поза межами компетенції; учасники робочої групи не визначили власних ролей; акт не пов'язаний із матеріалами оцінки; одержувач не передав підтвердження прийняття; орган утратив документи. Для правової кваліфікації кожне з цих діянь потребує власної норми обов'язку, належного суб'єкта, перевірки вини там, де вона є обов'язковою ознакою, та встановлення причинного зв'язку.

Стан дослідження. В. Коссак і У. Андрусів дослідили реквізицію як оплатне припинення права власності за юридичним складом і наголосили на значенні компетенції суб'єкта рішення та документального оформлення [14]. І. Чаплик розглянула захист власника рухомих речей під час реквізиції, зокрема проблему оскарження оцінки [15]. А. Остапенко запропонувала стадійну модель відчуження майна суб'єктів господарювання [16]. М. Парасюк аналізує компенсацію та труднощі повернення майна [17]. У цих працях докладно висвітлено процедуру й цивільні наслідки відчуження. Менш виразним залишається зв'язок обов'язків на її окремих стадіях із різними підставами персональної відповідальності.

Мета статті полягає у встановленні правового зв'язку між обов'язком конкретного учасника відчуження, документом, який засвідчує його виконання, і підставою відповідальності за порушення. Як об'єкт дослідження визначено відносини, що виникають при примусовому відчуженні майна для потреб оборони; предмет – компетенція учасників, обов'язки з оформлення та збереження документів і правові наслідки їх порушення. Нормативні приписи розглянуто станом на 28 вересня 2026 року, з урахуванням доступних на цю дату офіційних відомостей про редакції актів.

Застосовано нормативний аналіз: кожному суб'єкту зіставлено текст обов'язку й рівень акта, який його встановлює. Чотири справи Верховного Суду відібрано цільово за питаннями компетенції, колегіального рішення, юридичної функції акта та спору про оцінку [7–10]. Вони не утворюють репрезентативної вибірки, а тому не дають підстав говорити про частоту порушень. Порівняння з практикою ЄСПЛ обмежене захистом майнової вимоги й доказів; справи про окупацію не використано для виведення нових складів правопорушень в українському праві.

Виклад основного матеріалу. Розмежування правових наслідків має методологічне значення. Компенсація виконує конституційну гарантію за правомірне відчуження у випадках, визначених законом. Відшкодування шкоди внаслідок незаконного рішення чи дії має іншу підставу, закріплену, зокрема, у цивільному законодавстві. Дисциплінарна відповідальність пов'язана зі службовим проступком; матеріальна відповідальність військовослужбовця за Законом № 160-IX, із прямою дійсною шкодою державі за встановлених умов [5; 11; 12]. Кримінальна відповідальність можлива тільки після встановлення ознак конкретного складу, а не за фактом несплати компенсації [13].

Чинний розподіл компетенції і його судове тлумачення

За статтею 4 Закону № 4765-VI рішення про відчуження у загальному випадку ухвалює військове командування за належного погодження. Інші частини статті передбачають спеціальні умови та правила для окремих обставин і категорій майна [2]. Тому твердження про порушення через відсутність погодження потребує вказівки на застосовну частину статті 4, фактичне місце й дату прийняття рішення та правовий статус майна.

Об'єднана палата КГС ВС у справі № 910/10009/22, оцінюючи наказ обласної військової адміністрації за редакцією права на час подій, розмежувала військову адміністрацію й військове командування. Самостійного повноваження адміністрації ухвалювати рішення про відчуження за загальним правилом статті 4 суд не встановив [7, пп. 8.17–8.30]. Звідси випливає конкретний контрольний пункт: акт передачі не виправляє дефект компетенції органу, який видав первинний наказ.

Цю позицію слід читати разом із постановою Великої Палати ВС у справі № 712/3525/23 [8]. Питання там стосувалося робочої групи, створеної при військовій адміністрації, до складу якої входили представники військового командування. Суд оцінив склад та зміст її рішення і за обставин справи не виявив підстав для повернення автомобіля, який перейшов у державну власність. Сам факт створення групи адміністрацією не визначає результату: належить встановити, хто саме входив до органу, як оформлено волевиявлення та чи містило рішення необхідну участь військового командування. Правову позицію Великої Палати не можна перетворювати на загальне право будь-якої робочої групи реквізувати майно.

У справі № 521/13792/22 КЦС ВС розглянув вимоги про скасування наказу й актів та повернення автомобіля [9]. Рішення розкриває інше питання: значення акта як етапу документального оформлення і належний спосіб захисту після переходу майна у власність держави. При цьому частина третя статті 7 спеціального закону пов'язує з підписанням акта момент виникнення права державної власності, крім визначеного в цій частині винятку. Отже, не можна ні прирівнювати акт до рішення про відчуження, ні називати його звичайною довідкою без правових наслідків.

Справа № 910/5506/23 стосувалася оскарження оцінки нерухомості й вимог провести її повторно. У постанові від 26 березня 2025 року КГС ВС залишив касаційну скаргу без задоволення [10, пп. 4.29–4.31]. Вирішальним для результату був неналежний спосіб захисту, обраний позивачем: суд указав на можливість захисту вимоги щодо вартості майна шляхом позову про її відшкодування у встановленому законом порядку. Звідси не випливає загальна заборона звернення до суду до виплати або висновок про доведений професійний проступок оцінювача. Попередню ухвалу про передачу справи Великій Палаті не слід видавати за остаточне вирішення спору.

Судові рішення поставили перед дослідженням різні запитання. Справа № 910/10009/22 вимагає з'ясувати, хто мав компетенцію ухвалити рішення; № 712/3525/23, як встановити волевиявлення за участю робочої групи; № 521/13792/22, яке правове значення має акт; № 910/5506/23, коли і в який спосіб захищається вимога щодо оцінки. У жодній із цих справ сам перелік учасників не замінює доказу персонального проступку. Тому наступна таблиця починається з юридичного факту й документа, а не із санкції.

Розподіл обов'язків і відповідальності

У документах відчуження сходяться рішення командування, фіксація стану речі, робота оцінювача та її фактичне прийняття. Таблиця 1 показує, де утворюється доказ кожної дії. Відсутність документа ще не вказує на винного: для цього необхідно встановити, хто мав його скласти, кому передав і на кого покладено зберігання.

Стаття 7 вже вимагає скласти акт, відобразити характеристики майна та вручити примірник за встановленими правилами [2]. Прогалина, на яку вказує таблиця 1, полягає не у відсутності акта як такого, а в належному визначенні зберігача цілісної справи після передачі майна. Цей висновок не спирається на припущення про масову втрату актів: ідеться про правовий ризик, який виявляється, *коли різні документи опиняються у різних органів.*

Таблиця 2 читається разом із першою, але не перетворює прогалину в документації на презумпцію вини. Наприклад, відсутність звіту про оцінку може означати, що його не виготовили, не долучили до справи або втратили вже після передачі. Це різні дії та різні адресати обов'язку. Поки не визначено рух документа і його зберігача, називати конкретний вид персональної відповідальності зарано. Вимога власника про судовий захист від цього не залежить.

Межі окремих видів відповідальності

Дисциплінарний статут Збройних Сил України визначає режим службової дисципліни і застосування стягнень [11]. Для офіцера, який оформлює акт, необхідно встановити, яку вимогу закону, наказу або посадового обов'язку він порушив. Відсутність мотивування первинного рішення не можна без доказів приписувати особі, яка лише документувала передачу. Аналогічно командир не відповідає за професійний висновок оцінювача тільки тому, що організував оцінку.

Закон № 160-IX регулює матеріальну відповідальність військовослужбовців за пряму дійсну шкоду державі за передбачених ним умов [12]. Втрата вже прийнятого військовою частиною майна внаслідок винного порушення правил його збереження може вимагати перевірки цих умов. Сама виплата належної компенсації за правомірне відчуження не доводить такої шкоди, завданої військовослужбовцем. Якщо держава відшкодувала шкоду, спричинену протиправними діями іншої особи, питання про зворотну вимогу вирішується окремо: необхідні належна правова підстава, встановлення вини та причинного зв'язку, а також застосовний порядок стягнення [5, ст. 1191].

Статті 1173 і 1174 ЦК України стосуються шкоди від незаконних рішень, дій чи бездіяльності органів і посадових осіб. Цивільна вимога власника не звільняє суд від розмежування двох підстав: повна компенсація за законне відчуження за спеціальним законом та відшкодування шкоди, завданої протиправною поведінкою [5]. Одночасне використання обох механізмів не повинно вести до подвійного відшкодування одного майнового втрачання.

Таблиця 1

Учасники відчуження, їхні дії та документи, що підлягають перевірці

Етап і суб'єкт	Правова підстава та дія	Контрольний доказ
Рішення. Військове командування	Ст. 4 Закону № 4765-VI: вибір майна, рішення, погодження чи застосування законного винятку	Рішення, дата, склад колегіального органу, погодження або підстава його відсутності
Акт. Особи, що оформлюють і приймають майно	Ст. 7: опис, підписи, додаток про вартість, вручення примірника	Акт, ідентифікаційні ознаки, розписка, запис про одержувача
Оцінка. Суб'єкт оціночної діяльності й замовник	Ст. 8; Закон № 2658-III: оцінка та належний матеріал для висновку	Звіт, висновок, дата огляду, дані про стан і характеристики
Облік. Отримувач майна	Спеціальні правила обліку та службові обов'язки, застосовні до відповідного отримувача; факт прийняття майна	Запис про прийняття і рух майна; зберігач справи визначатиметься запропонованою ч. 7 ст. 7
Компенсація. Компетентний орган	Ст. 9–11; постанова № 998: розгляд заяви після виникнення права на звернення	Реєстрація заяви, комплект, висновок, повідомлення заявнику

Таблиця 2

Порушення обов'язку і межі застосування чинних видів відповідальності

Можливий дефект	Норма та умови застосування	Хто перевіряє; наслідок
Рішення поза компетенцією	Ст. 4 Закону № 4765-VI. Для дисциплінарної відповідальності потрібне порушення службового обов'язку; для кримінальної, усі ознаки конкретного складу КК	Суд перевіряє рішення; командир або інший уповноважений суб'єкт, дисциплінарний проступок; слідство і суд, склад злочину
Неналежно оформлений акт або втрачений документ справи	Ст. 7 Закону № 4765-VI і встановлений для конкретної особи обов'язок; для втрати справи пропонується визначити зберігача в новій ч. 7. Окремо встановлюються порушення й необхідні ознаки проступку	Уповноважена службова особа перевіряє рух документа; суд оцінює наслідки для права власника. Стягнення можливе за належною правовою підставою
Збитки державі від втрати одержаного майна	Закон № 160-IX: пряма дійсна шкода державі, вина, причинний зв'язок, визначена процедура	Командування; матеріальна відповідальність у встановлених межах, не підміна боргу держави перед власником
Порушення вимог професійної оцінки	Закон № 2658-III: конкретний професійний обов'язок, процедура контролю, доведений дефект оцінки	Уповноважений контроль оцінки; професійні й цивільні наслідки відповідно до фактичних підстав
Незаконна шкода власнику	Ст. 1173–1174 ЦК: незаконне рішення, дія або бездіяльність відповідного органу чи посадової особи, шкода та причинний зв'язок	Суд; відшкодування за цивільними правилами, відмінне від законної компенсації
Неналежний розгляд компенсації	Ст. 11 Закону і постанова № 998 після настання права на звернення; встановлення обов'язку, порушення й процесуального статусу	Судовий захист вимоги; службова перевірка лише щодо персонального проступку
Умисне зловживання або перевищення	Належна стаття КК, суб'єкт, умисел, наслідки та причинний зв'язок; ст. 426-1 стосується військової службової особи	Досудове розслідування та суд; жодної презумпції злочину з самого дефекту акта

Кримінальний кодекс містить різні службові склади. Згадка статті 426-1 можлива тільки щодо військової службової особи за умови доведення передбачених нею ознак [13]. Недбалість, умисне перевищення, заволодіння майном і підроблення документа не є взаємозамінними описами того самого факту. Пропозиція створити спеціальну статтю КУпАП без аналізу конкуренції з уже чинними нормами була б передчасною. У цьому дослідженні нова санкція не пропонується.

Власник може не погоджуватися з оцінкою й захищати право в суді. Це не є порушенням його обов'язку перед державою. Положення про військово-транспортний обов'язок, затверджене постановою № 1921, має власний предмет і не поширюється автоматично на будь-яку річ, яка може знадобитися обороні [4]. Позбавляти особу компенсації як наслідок іншого можливого порушення означало б додати санкцію, якої спеціальний закон для відповідної категорії майна не встановлює.

Пропозиції до законодавства

Стаття 7 Закону № 4765-VI встановлює вимоги до акта про відчуження, проте документи про рішення, оцінку та фактичне прийняття майна можуть зберігатися в різних учасників процедури. Пропоную доповнити статтю частиною сьомою, присвяченою цілісності справи. Нумерація частини має бути повторно звірена на дату законодавчого внесення:

«7. Орган, від імені якого прийнято рішення про примусове відчуження або вилучення майна, формує та забезпечує збереження справи відчуження чи вилучення. До справи включаються рішення, документ про погодження у випадках, коли воно вимагається законом, акт, додатки до нього, документи про оцінку майна за наявності обов'язку її проведення, а також підтвердження передачі майна отримувачу. Справі присвоюється єдиний обліковий номер. Отримувач майна передає органу, який зберігає справу, підтвердження прийняття майна із зазначенням такого номера. У разі припинення або реорганізації органу справа передається правонаступнику чи визначеному Кабінетом Міністрів України зберігачу за актом. Особі, у якої відчужено майно, на її звернення надається засвідчена копія документів справи, що стосуються її майна, з дотриманням закону про інформацію з обмеженим доступом. Втрата примірника документа органом не є самостійною підставою для відмови в розгляді вимоги особи. Порядок ведення, передачі та відновлення справи встановлює Кабінет Міністрів України» [авторська редакція].

Проєкт називає відповідального за цілісність справи та відрізняє його від отримувача майна. Такий розподіл має наслідок для доказування: отримувач відповідає за власне підтвердження прийняття, а зберігач, за комплектність і подальшу передачу справи в межах свого обов'язку. Спеціальні рішення за частиною четвертою статті 4 потребують окремого узгодження з цим загальним правилом. Обліковий номер не змінює моменту переходу права власності.

Друга зміна потрібна тоді, коли власник одержав акт, але матеріали, за якими визначено стан і вартість речі, для нього недоступні. Частина третя статті 8 встановлює правило оскарження оцінки, за якою відшкодовано вартість. Запропонована частина четверта визначає доступ до доказів і не змінює чинних способів судового захисту:

«4. У разі примусового відчуження майна з компенсацією власник або його представник має право отримати копію висновку про вартість майна, а також ознайомитися зі звітом про оцінку та матеріалами, в яких зафіксовано стан і істотні характеристики майна на дату оцінки. Орган, що зберігає справу, надає такі матеріали або засвідчені витяги з них у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Обмеження доступу допускається лише на підставі закону; рішення про повну чи часткову відмову повинно бути мотивованим і містити порядок його оскарження. Інформація з обмеженим доступом відокремлюється від відомостей, необхідних для перевірки вартості майна, якщо це технічно можливо» [авторська редакція].

Підзаконна деталізація має визначити строк відповіді, порядок засвідчення витягів і збереження матеріалів оцінки. До постанови КМУ № 998 варто внести правило про витребування органом копії документа зі справи, якщо його примірник втрачено заявником або органом. Положення про звернення власника після скасування воєнного стану, установлене статтею 11 Закону, при цьому не змінюється [2; 3]. Саме закон, а не постанова, може змінити цей момент, якщо майбутній законодавець визнає таку зміну виправданою.

Міжнародний контекст та межі порівняння

Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції вимагає розглядати втручання у власність крізь його правову підставу, публічний інтерес і баланс наслідків для особи [18]. Документування оборонної потреби й оцінки не означає оприлюднення чутливих оперативних даних. Йдеться про можливість наступної перевірки уповноваженим органом і доступ власника до достатнього мінімуму відомостей для захисту його майнової вимоги.

У справі Chiragov and Others v. Armenia ЄСПЛ оцінив позбавлення доступу переміщених осіб до їхнього майна й потребу дієвого механізму майнових вимог [19]. У справі Georgia v. Russia (II) предметом стали, зокрема, спалення і розграбування житла у збройному конфлікті [20]. Рішення Ukraine and the Netherlands v. Russia від 9 липня 2025 року стосується відповідальності Росії за системні порушення, включно зі знищенням та розграбуванням приватного майна [21]. Обставини окупації, насильства й незаконного позбавлення доступу не тотожні реквізиції, яку українська держава проводить за спеціальним законом. Із цих справ випливає загальна вага доказу права та доступного засобу захисту; вони не визначають процедуру відчуження за Законом № 4765-VI.

Наведені справи ЄСПЛ стосуються фактичних обставин, відмінних від законного відчуження українською державою. Їх використання тут має вузьку мету: перевірити, чи забезпечує національна процедура практичну можливість захистити майнову вимогу за статтею 1 Першого протоколу та статтею 13 Конвенції [18–21]. Обов'язок зберігати конкретний комплект документів сформульовано в цій статті як законодавчу пропозицію автора; його не слід приписувати названим рішенням ЄСПЛ.

Обговорення результату і практичні межі

Найскладніша ситуація виникає тоді, коли власник має акт, а висновок оцінювача в матеріалах органу відсутній. Військовий підрозділ може підтвердити прийняття речі, але не її стан на дату оцінки. Самої нестачі звіту замало для висновку, що його загубив командир або що оцінювач не виконав роботи. Потрібно відтворити шлях документа: замовлення, складання, передання, включення до справи. Саме тут запропонований обов'язок одного зберігача має правову цінність. Він визначає, у кого запитувати повну справу, не звільняючи від окремого доказування порушення та причинного зв'язку.

В умовах бойових дій збір документів може ускладнюватися через небезпеку, брак зв'язку та втрату носіїв. Тому підзаконні правила ведення справи повинні врахувати можливість відновлення втрачених матеріалів і фіксації причин їх відсутності. Зміна обов'язкових реквізитів акта або строку його оформлення вже зачіпала б момент виникнення права державної власності; така зміна потребує окремої законодавчої аргументації, якої предмет цього дослідження не охоплює.

Додаткового розгляду потребує доступ до документів, у яких описано призначення майна для оборони. Пропозиція про відокремлення чутливих відомостей від даних про характеристики й вартість потребує перевірки на різних видах майна. У випадку складного промислового обладнання ці групи інформації можуть частково збігатися. Порядок доступу має давати мотивовану відповідь, а не формальну відмову в усьому звіті.

Очікуваний результат нових правил має перевірюваний зміст: власник швидше одержує документи, компетентний орган бачить, який матеріал бракує, а службова перевірка може встановити момент його втрати. Стверджувати, що це скоротить кількість позовів або витрати бюджету, без даних не можна. Після впровадження доцільно обліковувати повноту справ, строки видачі копій, випадки відновлення документів і підстави судових спорів. Порівняння цих показників покаже, чи виявлена проблема полягала в невизначеному обов'язку, організації виконання або правилах захисту.

Висновки. Відчуження для потреб оборони саме по собі не є правопорушенням. Конституційна гарантія компенсації у визначених законом випадках виникає з правомірного втручання у власність; відповідальність конкретного учасника потребує іншої підстави. Її встановлення починається з компетенції та адресованого особі обов'язку, після чого перевіряються фактична дія, належні ознаки порушення й причинний зв'язок. Змішування цих питань перетворює борг держави перед власником на безпідставне припущення про службову провину.

Виявлена прогалина стосується насамперед збереження зв'язку між рішенням, актом, оцінкою і прийняттям майна. Закон називає необхідні документи, проте цілісність справи після їх передання потребує ясного адресата обов'язку. Доповнення статей 7 і 8 Закону № 4765-VI створюють можливість простежити цей зв'язок і отримати матеріали оцінки. Вони не встановлюють нової санкції та не замінюють доказування складу дисциплінарного проступку, шкоди державі, шкоди власникові чи кримінального правопорушення.

Рішення Верховного Суду в чотирьох розглянутих справах не дають підстав для узагальнення частоти порушень. Вони показують інше: оцінка компетенції залежить від конкретного складу й змісту рішення; правове значення акта не тотожне підставі його ухвалення; час та предмет спору про оцінку мають значення для обраного способу захисту. Саме ці розбіжності пояснюють, чому однакову санкцію не можна механічно приписати всім учасникам процедури.

Результат запропонованих змін слід оцінювати за комплектністю справ, доступністю копій та можливістю встановити рух конкретного документа. У разі втрати матеріалів під час бойових дій порядок ведення справ має передбачати їх відновлення за доступними копіями та облік обставин втрати, не змінюючи без спеціального обґрунтування встановлених законом вимог до акта. Доступ власника до даних про характеристики та вартість майна потрібно поєднати із захистом відомостей, доступ до яких обмежений законом.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.
2. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 № 4765-VI, редакція від 28.08.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17.
3. Деякі питання здійснення повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: постанова КМУ від 31.10.2012 № 998, редакція від 29.01.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998-2012-п.
4. Про затвердження Положення про військово-транспортний обов'язок: постанова КМУ від 28.12.2000 № 1921, редакція від 25.12.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1921-2000-п.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Ст. 353, 1173, 1174, 1191. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.
6. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 № 2658-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14.
7. Постанова Об'єднаної палати КГС ВС від 16.02.2024 у справі № 910/10009/22. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_obedn_palati_kgs_vs/2024_02_16_910_10009_22.
8. Постанова Великої Палати ВС від 23.10.2024 у справі № 712/3525/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123313995; інформація ВС: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1728767/.
9. Постанова КЦС ВС від 04.12.2024 у справі № 521/13792/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123752067.
10. Постанова КГС ВС від 26.03.2025 у справі № 910/5506/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126288402.
11. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 № 551-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14.
12. Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі: Закон України від 03.10.2019 № 160-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-20.
13. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Ст. 425, 426-1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.
14. Коссак В., Андрусів У. Реквізиція як підстава припинення права власності в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2023. Т. 1, № 76. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.76.1.26.
15. Чаплик І. Проблеми правового регулювання реквізиції рухомих речей за законодавством України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2022. Т. 1, № 73. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.73.19.
16. Остапенко А. А. Особливості порядку примусового відчуження майна суб'єктів господарювання в умовах правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Т. 2, № 85. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.2.3.
17. Парасюк М. В. Цивільно-правові наслідки примусового відчуження майна під час воєнного стану в Україні: обмеження прав власності та механізми компенсації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2026 (онлайн-публікація 20.01.2026; том 1, № 92 за 2025 рік). DOI: 10.24144/2307-3322.2025.92.1.69.
18. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Ст. 1. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG.
19. ECtHR. Chiragov and Others v. Armenia, no. 13216/05, judgment of 16.06.2015. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155353.
20. ECtHR. Georgia v. Russia (II), no. 38263/08, judgment of 21.01.2021. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207757.
21. ECtHR. Ukraine and the Netherlands v. Russia, nos. 8019/16, 43800/14, 28525/20 and 11055/22, judgment of 09.07.2025. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-244292.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Kryvitska K. Modernisation of the mechanism of legal liability for compulsory alienation of property for defence needs

Summary. This article examines how legal duties and potential liability should be allocated among the participants in the compulsory alienation of property for defence needs under Ukrainian martial law. Its central concern is a discrepancy between the statutory sequence of decisions, valuation, transfer and compensation, and the practical ability to identify the person responsible for a failure at any of these stages. The article analyses the current version of Law No. 4765-VI, legislation on valuation, disciplinary and material liability, and four judgments of the Supreme Court selected for their treatment of competence, a collective decision, the function of the transfer act and a dispute over valuation. This is a purposive legal sample and provides no estimate of the frequency of violations.

The proposed two-level matrix first attributes each procedural act to a legally responsible actor and identifies the document capable of proving its performance. At the second level, it separates the possible breach from the applicable rule of liability, the elements requiring proof, the competent reviewer and the remedy available to the former owner. The distinction is essential. Full compensation for a lawful alienation, where the statute requires compensation, is a public obligation. Material liability of a service member under Law No. 160-IX concerns direct actual damage to the State and does not automatically arise from that compensation payment. A defect in a document does not, without the statutory elements of a criminal offence, establish criminal responsibility.

The article proposes a new part seven of Article 7 of Law No. 4765-VI to designate the authority retaining the complete case file, require a linked record of the recipient's acceptance of the property, and provide for certified copies and succession in file custody. A proposed new part four of Article 8 would secure access to the valuation conclusion, report and evidence of the property's condition, subject to a reasoned restriction of genuinely protected information. These provisions would preserve evidence without altering the present statutory point at which an application for subsequent compensation may be made. Decisions of the European Court of Human Rights concerning occupation and destruction of property are considered for their relevance to effective protection of property claims, while their factual and legal difference from lawful Ukrainian requisition is expressly recognised. The expected gains in traceability and legal certainty remain hypotheses for subsequent administrative and judicial testing.

Key words: legal liability; compulsory alienation; requisition; defence needs; military command; property valuation; compensation; martial law.

Використання штучного інтелекту. Під час підготовки статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Дата першого надходження статті до видання: 15.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 09.11.2026